

Історіографія проблеми боротьби з тероризмом (2007 – 2009 роки)

Олег Козерод,
доктор історичних наук,
науковий співробітник
Інституту політичних і етнонаціональних досліджень
НАН України

Напряг боротьби з тероризмом стала на сьогодні такою, що дослідження цієї проблеми набуло не тільки теоретичного, скільки практичного значення. Ефективна протидія цьому світовому злу потребує не тільки теоретичного аналізу й узагальнень, але й практичних порад урядам та антитерористичним структурам щодо запобігання цій глобальній загрозі. Антитерористичним заходам присвячують свої праці відомі фахівці з питань безпеки і збереження миру у різних країнах світу. Останні два роки стали важливим періодом розвитку історіографії проблем тероризму, чому сприяли активна діяльність міжнародних організацій відповідного спрямування та поява нових загроз у сфері міжнародної безпеки.

У 2007 – 2008 роках дослідники активно розробляли питання щодо протидії терористичним діям ісламістів у найбільш вразливих з точки зору безпеки регіонах. Чи не основною працею з цієї тематики стала книга Дж. Белл „Міста, тероризм і міські війни ХХІ століття”. На думку британської дослідниці, більшість війн, які спалахували у бідних країнах, призводили до руйнівних впливів на міські простори. Тому запобігання проявам тероризму у містах безпосередньо пов’язане з подоланням бідності у „поганих районах” великих міст західної цивілізації і налагодженням глобальної системи спостереження. За висновком Дж. Белл, події 11 вересня в Америці і глобальна війна з терором потужно вплинули на такі міста, як Нью-Йорк, Мадрид, Лондон, і на це мала звернути пильну увагу місцева влада і поліцейські структури. Автор дослідження – професор Лондонської школи економіки і політичних наук – стверджує, що міські центри цивілізації найбільш вразливі до цієї форми політичного насильства, а тому необхідно створити спеціальні системи захисту великих міст у Європі та Америці [1].

Дослідженням, присвяченим аналізу джерел фінансування і політичної підтримки терористів, стала збірка „Тероризм, організована злочинність і корупція: мережі і зв'язки” за редакцією Л. Холмс. В ній фахівці з проблем безпеки Ф. Бовенкерк і Б. Абу-Чакра розглядають питання, чи можливо використати культурні засоби для боротьби з тероризмом в сучасному світі. П. Лентіні характеризує сучасні підходи країн Європи щодо боротьби з фінансуванням тероризму, відмиванням коштів тощо як надто ліберальні. П. Шерман досліджує концепцію боротьби з терором, сформульовану Т. Блером [2].

Книга професора Кільського університету (Велика Британія) Р. О'Кане увібрала 46 надрукованих раніше у різних виданнях статей, які охоплюють увесь спектр питань, пов'язаних з тероризмом. Матеріал поділений на тематичні розділи, у тому числі й такі, як режим терору, терористичні групи і релігії, причини, які породжують тероризм, вплив нових соціальних рухів на тероризм. Окремо автор аналізує психологічні та раціональні пояснення причин тероризму і методи протидії йому. У створенні збірки взяли участь такі знані фахівці, як Д. Порта, Дж. Пост, П. Вилкінсон, М. Кріншоу, Д. Рапопорт [3].

Однією з помітних праць, присвячених проблемам тероризму, стала книга Е. Хобсбаума „Глобалізація, демократія і тероризм” (2007 р.). Вчений висунув концепцію „барбаризації” суспільства, тобто тенденції до примітивного підходу розуміння суспільних явищ, яка нині спостерігається. Його ідеї щодо взаємовідносин західного суспільства і терористичних груп мають різко виражений соціалістичний характер, але заслуговує на увагу його оригінальна концепція історії ХХІ століття, яка, на думку автора, характеризується жорстким протистоянням терористів і цивілізованих держав [4].

У книзі Ф. Барнабі розглядається процес розвитку терористичної ідеології. На думку дослідника, ідеї терористів підкріплюються методами застосування нових військових методик, видів автоматичної зброї, новою тактикою поведінки терористів. Автор аналізує основні види найбільш небезпечних, в тому числі й брудних бомб, рідин. Ф. Барнабі працює у дослідницькій групі Research Group при університеті Оксфорд на посаді провідного фахівця з питань тероризму [5].

Проблему піратства на морі як частини терористичного руху розглядає М. Мерфі у праці „Сучасне морське піратство і тероризм: загроза для міжнародної безпеки”. Автор досліджує питання, як пов'язані піратство і тероризм та які чинники можуть перетворити його на один із засобів політичного впливу на уряди з метою дестабілізації регіонів. На сьогодні піратство як явище, на думку вченого, заохочує злочинність у прибережних регіонах, зокрема, Сомалі та призводить до появи все більшої кількості осіб і організацій, зацікавлених у використанні морського розбою [6]. Слід зазначити, що таке явище, як сучасне піратство, має спільні корені з тероризмом взагалі. Однією з причин піратського промислу є тяжке

економічне становище людей, брак життєвих перспектив, жадання „легких” великих грошей. На жаль, дослідження цієї проблеми у країнах Східної Європи ще практично не розпочиналися, незважаючи на те, що їх громадяни досить часто стають заручниками корсарів у африканському регіоні.

2007 року практично одночасно у Принстоні і Кембриджі вийшли праці, автори яких поставили за мету зрозуміти процес перетворення звичайних людей на терористів, вивчити економічні та інші причини цього процесу. Перша книга – дослідження А. Крюгера „Що створює тероризм: економіка і корені тероризму” – була укладена на матеріалах курсу лекцій вченого, які він прочитав студентам Лондонської школи економіки 2006 року. Автор дає свої відповіді на питання: „Хто стає терористом?”, „Як виникає тероризм?”, „До чого призводить тероризм?”. Дослідник характеризує окремих учасників терористичного руху, а також формулює економічні і політичні умови появи тероризму, економічні, психологічні і політичні наслідки цього явища. Він спростовує думку багатьох колег про те, що „бідність і неосвіченість „підгодовують” тероризм”, і стверджує, що більшість терористів є вихідцями з середнього класу, які досить часто мають вищу освіту [7].

Економіст А. Крюгер дає статистичний аналіз економічного становища відомих терористів, починаючи від мінімальної заробітної платні й до фінансового становища на момент створення теракту, а також їх соціального стану, походження і освіти. Він доходить висновку, що інформаційна політика та суспільний розвиток деяких країн можуть сприяти залученню у найближчі часи значної кількості потенційних терористів і закликає громадськість звернути увагу на висвітлення актів терору у засобах масової інформації та до залучення молоді до тероризму через Інтернет.

У книзі К. Андерсена та М. О'Лірі „Розуміння глобального терору”, яка вийшла у кембриджському видавництві „Політ”, йдеться про причини зародження і розвитку процесу глобального терору. Автори починають свій аналіз з визначення поняття „міжнародний тероризм”, а основні акценти роблять на визначенні основних методів боротьби з цим явищем урядом США в межах „війни з тероризмом” та мотивах терористів-самовбивць. Основною темою праці є також фінансування терористичних груп і ролі розвідки для збору інформації, а також норм міжнародного права у сфері боротьби з тероризмом. Автори досліджують таку тему, як взаємозв'язок між глобалізацією і тероризмом, а також відповіді на виклик терору, які дають такі країни, як Росія, члени ЄС, країни Південно-Східної Азії та Африки [8].

Книга М. Гуса „Основи тероризму: концепції та суперечності” стосується питання формування національної безпеки кожної з країн, яка ризикує зустрітися із загрозою тероризму. В ній враховуються основні полікультурні аспекти підходів до боротьби з тероризмом у Європі й

США. Крім того, автор формулює власну концепцію міжнародної безпеки, до якої, на його думку, мають входити найсуттєвіші елементи надбань у сфері національної безпеки. Критики вважають, що ця монографія — один з найбільш вдалих підручників, створених для вивчення різних аспектів політичного насильства, а також карного правосуддя і збройних конфліктів в аспекті боротьби з тероризмом [9].

Важливою для розуміння джерел терористичного руху є монографія В. Лак'єра „Історія тероризму” (2007 р.) [10].

Т. Джонсон, автор праці „Війна з тероризмом: зіткнення цінностей, стратегій і суспільств”, пропонує боротися проти тероризму без застосування військової сили, а переважно шляхом протидії ідеології фундаменталістів, яка підтримує терористів. Стратегія боротьби з тероризмом має виходити з того, що насильницька протидія глобалізації, якою є тероризм, повинна вирішуватися не стільки західним суспільством, скільки поміркованими течіями і групами мусульман та їх релігійними лідерами, які можуть протидіяти середньовічним тлумаченням ісламу джихадистами. Автор аналізує роботу відомств США, які мають боротися з тероризмом в країні, та досліджує основні об'єктивні труднощі формування національної стратегії боротьби з цією загрозою [11].

Нове видання книги „Глобальний терор” Дж. і Б. Лутц стало найбільш популярним виданням для студентів з проблем боротьби з терористичною загрозою (видавництва „Рутледж”, 2008 р.). Автори концентрують увагу на таких поняттях, як історія, політика, ідеологія і стратегія тероризму. Вони наводять характеристику понять і типологію тероризму, класифікацію груп, зброї і техніки, яка використовується терористами, приклади релігійного тероризму і етнічних суперечностей, державного спонсорства тероризму, методи боротьби з ним. Автори досліджують такі види терористичних рухів, як тероризм періоду французької революції, ірландського республіканізму, італійських „червоних бригад”, колумбійських бойовиків, „етнічних чисток” у Боснії і Герцеговині, Шри-Ланці, приклади тероризму Аль-Каїди та Організації визволення Палестини. Працю характеризує глибокий історичний аналіз та доступна форма викладу матеріалу [12].

У книзі професора порівняльної політики університету у Белфасті А. Гельке „Новий вік тероризму та міжнародна політична система” (2009 р.) акцентується увага на тому, як тероризм перетворюється на політичну зброю та впливає на розвиток держави та її політичної системи. Автор розглядає і таку проблему, як реабілітація колишніх терористів. А. Гельке порушує питання про діяльність малих груп із „запобігання розвитку імперіалізму” у західному світі, досліджує сприйняття та реакцію суспільства на акти насильства у розвинутих країнах і країнах, що розвиваються, дає рекомендації щодо можливого приєднання певних терористичних груп до мирного процесу тощо [13].

Значний вклад у дослідження проблеми тероризму зробила шведська

дослідниця К. Степанова. Її книга „Тероризм в асиметричному конфлікті: ідеологічні і структурні аспекти” вийшла 2008 року у видавництві Оксфордського університету. На думку автора, однією з найгостріших проблем нині стала фінансова самодостатність тероризму. Якщо раніше терористичні групи мали постійну потребу у коштах, то зараз вони мають стійкі джерела фінансування. Вона наводить як приклад діяльність мільйонера У. бен Ладена – створення ним численних баз терористів, надійних каналів комунікацій, систем підготовки кадрів і операцій. Серед благодійних організацій, які відомі зв'язками з „Аль-Каїдою”, – Комітет підтримки Афганістану, Фонд Аль-Рашида, пакистанська гуманітарна організація „Вафа”, Товариство відродження ісламської культурної спадщини з Кувейту, фонд „Аль-Харамейн” із Саудівської Аравії, Фонд допомоги і розвитку Святої Землі, що базується в США [14]. На думку К. Степанової, фінансову допомогу терористам надають еліти мусульманського суспільства, які „лишилися за бортом” світської модернізації західного типу, яка відбувається у країнах Сходу, а також представники неінтегрованих груп з мусульманських діаспор країн Заходу. Саме робота з цими групами може змінити стан справ з розвитком тероризму як у східних, так й у західних країнах.

Важливим кроком у розвитку історіографії терористичного руху у світі стало заснування серії видань Contemporary Terrorism Studies у британському видавництві „Рутледж”. У ній протягом 2008 – 2009 років вийшло близько десятка монографій, які заклали основу вивчення цієї тематики у світовій історіографії. Серед них: „Психологія стратегії тероризму” Б. Шепарда, „Жінки і тероризм” М. Гонзалес-Перец, „Стратегія тероризму” П. Неймана та М. Сміт, „Дерадикалізація джихадизму” О. Ашура, „Розуміння інновації тероризму” А. Долника та інші.

Актуальною проблемою, яку практично ніхто раніше не вивчав, присвячена праця А. Долника, який досліджує інновації і досягнення терористичної тактики й технології. Він розглядає питання про те, як терористичні організації прагнуть отримати зброю масового враження та які кроки для цього роблять. У першій частині книги дослідник дає огляд тактики і техніки, які використовувалися терористами у минулому столітті, та основних тенденцій їх використання у майбутньому. У другій частині досліджуються конкретні види зброї, які мають у своєму розпорядженні основні терористичні групи, та інновації, до яких вдаються терористи з метою поширити свій вплив у світі [15].

Першим дослідженням проблем дерадикалізації збройних ісламістських рухів стала праця О. Ашура. У книзі аналізуються конкретні умови, за яких може відбуватися успішний процес дерадикалізації. Автор здійснює досить глибокий аналіз дерадикалізації таких структур, як „Брати-мусульмани” (1953 – 1973 рр.), колишніх спільників „Аль-Каїди”, а також таких, як „Аль-Джамаа Аль-Ісламія” (Ісламська група Єгипту, 1997 – 2002 рр.), „Аль-Джихад”, а також Алжирської ісламістської групи (1997 – 2000 рр.).

У книзі досліджується питання, чому і як відбувається дерадикалізація ісламських бойовиків, як прогресують їх погляди, ідеологія тощо. Автор показує, як синтез харизматичного лідерства, державних репресій, соціальних впливів і селективних стимулів може призвести до відмови від джихаду представників радикальних ісламістських течій [16].

Перша книга, автори якої підходять до вивчення тероризму як стратегії, вийшла також у цій серії 2009 року. П. Нейман та М. Сміт стверджують, що терористичні ідеї є різновидом нігілізму, а тому їх деякі елементи можна розглядати як такі, що підходять для досягнення певних цілей у політиці, тобто в якості стратегії. Основною метою праці є опис динаміки тероризму та оцінка його ефективності, а також вивчення кореляції між політичними цілями і терористичними засобами. Автори пояснюють методи роботи з тероризмом, а також демонструють, як тероризм може зародитися від маніпулювання і психологічного впливу. Дослідники на підставі великого фактичного матеріалу показують, як терористи провалюють свої пропагандистські кампанії, коли втрачають можливість наводити страх на населення. Вони доводять, що коректне розуміння тероризму як стратегії дає можливість ефективно боротися з ним і пропонують практичні рекомендації щодо цього [17].

Цікаве дослідження, присвячене вивченню місця і ролі жінок у терористичній діяльності, вийшло у серії „Рутледж” у квітні 2008 року. Автор здійснює порівняльний аналіз ролі жінок у провідних 26 терористичних організаціях світу, на основі чого доходить висновку, що жінки мають значно більшу активність у національних терористичних організаціях, ніж у міжнародних терористичних групах. Це пояснюється, зокрема, тим, що жінки в таких організаціях намагаються підвищити свій соціальний статус, перейти до більш значної діяльності у політиці й управлінні країною. Конкретні цілі внутрішньополітичної боротьби більше приваблюють жінок, на думку автора, аніж зовнішні поняття (імперіалізм, капіталізм, західна культура тощо) [18].

У книзі Дж. Джеферіс досліджується релігійно мотивоване політичне насильство в сучасному світі. Автор використовує інтерв'ю з терористами, теорію соціальних рухів для створення картини терористичного руху в світі. Основною метою насильства, викликаного релігійними або ідеологічними причинами, на думку Дж. Джеферіс, хай то буде встановлення законів шаріату, боротьба з абортами у США, є не контекст ідеології чи політики, а постійно прогресуючі відносини між ними. Дослідниця зазначає, що секуляризм і релігія хоч і є полярними протилежностями, але залежать одне від одного. Тому для розуміння релігійного або ідеологічного насильства слід проаналізувати світські громадські рухи та їх вплив на суспільно-політичну думку в країнах Заходу. В цілому ця книга заповнює велику прогалину у процесі дослідження тероризму у світі в аспекті розвитку релігійної свідомості, який практично не вивчався досі [19].

Книга „Державний тероризм на глобальному Півдні: зовнішня політика,

неолібералізм і права людини” Р. Блакелі вийшла 2009 року у видавництві „Тейлор і Френсіс”. Дослідниця розглядає світ як двополярну систему — Південь і Північ та досліджує основні риси розвитку цих полюсів сучасного світу - демократичної глобальної Півночі і Півдня, який долає тероризм та інші сучасні політичні виклики. Р. Блакелі аналізує взаємозв’язок між використанням державного тероризму в північній ліберальній демократії та зусилля цих держав для втягування Півдня до глобальної політичної економіки і зміцнення неолібералізму. Більшість дослідників тероризму у північній демократії не зачіпають проблеми державного тероризму, але у цій праці докладно аналізуються концепції державного тероризму і робиться порівняння його з іншими формами державного насильства.

У книзі досліджується історія тероризму, за допомогою якого європейські та американські імперіалісти у ХІХ столітті загарбували нові території, розвивали работорівлю і примусову працю. Досліджується також процес перемоги національно-визвольних рухів у процесі деколонізації. У праці оцінюється практика північних ліберальних демократичних держав у „війні з тероризмом” та використання деяких елементів державного тероризму у цьому процесі [20].

Проблему боротьби з міжнародним тероризмом на морі розглядають співробітники наукової структури Institute of Southeast Asian Studies у колективній монографії „Піратство, морський тероризм і забезпечення Малакської протоки”. Тероризм на морі, на думку авторів, сконцентрував в собі цілу низку соціальних, історичних, геополітичних проблем, а також питань безпеки та економіки. Нині у водах Південно-Східної Азії основним регіоном виникнення піратства є саме Малакська протока. Автори розглядають такі проблеми, як збройний розбій проти суден на Філіппінах, політичне морське піратство і тероризм у цих регіонах [21].

Глибокому дослідженню історії та особливостей таких відомих терористичних рухів, як „Талібан” і „Аль-Каїда”, присвятила свою працю Г. Петерс. Вона замислюється, зокрема, над питанням, чому після восьми років американського перебування в Афганістані ЦРУ заявляє, що ці групи стали ще краще озброєними і краще фінансуються, ніж раніше? Автор книги досліджує вплив торгівлі героїном на розвиток терористичного руху на півдні Афганістану та відмивання грошей у банках Карачі і Дубаї. Праця базується на сотнях інтерв’ю з бойовиками „Талібану”, контрабандистами та співробітниками правоохоронних органів і спецслужб. Автор дає рекомендації щодо шляхів зміни ситуації з насильством і екстремізмом у регіоні Афганістану [22].

Значний інтерес викликає і книга „Війна з тероризмом” С. Гейла, М. Раду і Х. Зіхермана, яка вийшла у Нью-Йорку 2008 року. Автори аналізують перипетії боротьби з терором після 2001 року, характеризуючи цей період як „пост-холодну війну”. Вони вважають, що боротьба з тероризмом, викликана гнівом американського народу і бажанням покарати тих, хто замислив акти залякування США, має перейти у більш раціональне русло

[23].

Важливим дослідженням, яке стало своєрідним оглядом історії тероризму, стала книга Л. Вайнберга „Глобальний тероризм: путівник для початківців” (2009 р.). Дослідник зосереджує увагу на релігійній, революційній та інших мотиваціях тероризму і розглядає це явище від Давнього Риму до наших часів, включно з історією російського терористичного руху XIX століття, а також у роки СРСР. Сучасний тероризм дослідник характеризує як „першу війну XXI століття” і пропонує своє бачення подолання цього явища [24].

Критику діяльності західних урядів щодо запобігання тероризму містить праця М. Шихана „Руйнування осередку: як перемогти тероризм, не застосовуючи тероризму”. Автор стверджує, що західні уряди марно витрачають мільярди коштів на боротьбу з тероризмом та застосовують неправильні методи захисту; по-друге, причиною тероризму є неправильна інформаційна політика країн Заходу: провокаційні заяви деяких експертів і засобів масової інформації можуть заподіяти більше лиха, ніж спрямовані ідеологічні кроки терористів [25].

В останні роки у пострадянських країнах зростає інтерес до вивчення терористичного руху як суспільно-політичного явища. Так, слід відзначити колективну монографію дослідників з Київського національного університету внутрішніх справ, яка вийшла у Києві 2008 року за редакцією П. Біленчука [24]. Встановлюючи періодизацію терористичного руху в Європі, він, зокрема, зазначає: „1910-ті роки.., потім „довгі 1920-ті.., Світова війна і „славетне тридцятиріччя” (1945 – 1975 рр.), насичене „дивами” (італійським, німецьким, японським), примусили на півсторіччя забути про тероризм. На межі 1960 – 1970-х років почалася нова хвиля політичного тероризму, яка захопила саме ті країни, де відбулося післявоєнне „економічне диво” – Італію, Німеччину, Японію – і де розвиток соціальних структур і інститутів не встигав за економічними змінами. Саме там виникли „Червоні бригади”, „Фракція Червоної Армії”, „Японська Червона Армія” та багато інших лівоекстремістських організацій” [25].

Дослідження з проблем тероризму проводяться і в Росії. Так, у Академії міжнародної безпеки при МВС РФ 2008 року була захищена дисертація А. Коновалової на тему інформаційного тероризму тощо [26].

В цілому розвиток історіографії терористичного руху відбувається досить жваво. Основними темами, які досліджуються найприскіпливіше, є фінансова підтримка тероризму, аналіз ідеологічних засад цього явища, причини поповнення лав терористів. Безумовно, найближчим часом основними напрямками розвитку історіографії буде вивчення нових видів терористичної діяльності, зокрема агротероризму, тероризму на морі, піратства, авіаційного тероризму тощо.

Література:

1. Cities, terrorism and urban wars of the 21st century by Jo Beall. – London: Destin, 2007.
2. Terrorism, organized crime and corruption: networks and linkages/ edited by Leslie Holmes.– Cheltenham: Elgar, 2007. – 302 pp.
3. Terrorism by Rosemary O’Kane. – London: Longman, 2007. – 232 pp.
4. Globalization, democracy and terrorism / Eric Hobsbawm. – London: Little Brown, 2007. - 184 pp.
5. The future of terror / Frank Barnaby. – London: Granta, 2007. - 242 pp.
6. Contemporary piracy and maritime terrorism: the threat to international security by Martin N. Murphy. – Abingdon : Routledge for the IISS, 2007. - 108 pp.
7. What makes a terrorist: economics and the roots of terrorism by Alan Krueger. – Princeton, N.J. ; Oxford : Princeton University Press, 2007. - 180 pp.
8. Understanding global terror / edited by Christopher Ankersen with Michael O’Leary. Cambridge: Polity, 2007. - 244 pp.
9. Essentials of terrorism: concepts and controversies by Gus Martin. – Los Angeles; London: SAGE, 2008. – 343 pp.
10. A History of Terrorism by Walter Laqueur. – London: Transaction Publishers, 2000. – 277 pp.
11. The War on Terrorism : a collision of values, strategies, and societies by Thomas A. Johnson. – Boca Raton; London : CRC Press, 2009. – 369 pp.
12. Global terrorism by James M. Lutz and Brenda J. Lutz. – London; New York: Routledge, 2008. - 346 pp.
13. The new age of terrorism and the international political system by Adrian Guelke. - London: I. B. Tauris, 2009. - 238 pp.
14. Terrorism in Asymmetric Conflict: Ideological and Structural Aspects by Ekaterina A. Stepanova. - Oxford University Press, 2008. - 200 pp.
15. Understanding Terrorist Innovation: Technology, Tactics and Global Trends by Adam Dolnik.- London: Routledge, 2009. - 204 pp.
16. The De-Radicalization of Jihadists: Transforming Armed Islamist Movements by Omar Ashour. – London: Routledge, 2009. - 224 pp.
17. The Strategy of Terrorism: How it works, and why it fails by Peter R. Neumann, M. L. R. Smith. – London: Routledge, 2009. -140 pp.
18. Women and Terrorism: Female Activity in Domestic and International Terror Groups by Margaret Gonzalez-Perez. – London: Routledge, 2008.-176 pp.
19. Religion and Political Violence: Sacred Protest in the Modern World by Jennifer L. Jefferis. – London: Rutledge, 2009.- 224 pp.
20. State Terrorism in the Global South: Foreign Policy, Neoliberalism and Human Rights by Ruth Blakeley. – London: Taylor & Francis, 2009.- 224

pp.

21. Piracy, Maritime Terrorism and Securing the Mallaca Straits by Graham Gerard Ong-Webb (ed.).- Institute of Southeast Asian Studies, 2006.- 266 pp.

22. Seeds of Terror: Heroin and the Financing of the Taliban's and Al Qaeda's Master Plans BY Gretchen Peters. – NY: St. Martin's Press, 2009. – 288 pp.

23. The War on Terrorism by Stephen Gale, Michael Radu, Harvey Sichernan. – NY: Transaction Publishers, 2008.

24. Global Terrorism A Beginner's Guide by Leonard Weinberg.- NY: Oneworld Publications, 2008.- 192 pp.

25. Crush the Cell: How to Defeat Terrorism Without Terrorizing Ourselves by Michael A. Sheehan. – NY: Crown Publishing Group, 2008.- 309 pp.

26. **Біленчук П. Д., Гуцалюк М. В., Кравчук О. В., Козир М. В.** Комп'ютерний тероризм: суперхакери, кібер-терористи, кібер-криміналісти: Монографія / За заг. ред. П. Д. Біленчука. – К.: Наука і життя, 2008. – 291 с.

27. <http://intkonf.org/bilenchuk-pd-krul-sm-istoriografiya-terrorizma-istoki-vehi>

28. **Коновалова А. Б.** Террористический акт в форме угрозы и заведомо ложное сообщение об акте терроризма как проявления информационного терроризирования. Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.08. - уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право. – Москва: Академия экономической безопасности при МВД России, 2008.- 26 с.